

Juojga sijdda – majt dálla dahkat

Dåppe gánná juojgga gávnna sijdav	4
Kapihtal 1: Árran – æjvvalimbájkke	4
Politihkalasj vuojnno juojggaj	5
Kapihtal 2: Duobddága – Gåktu duobddágijt kárttip	6
Politihkalasj vuojnno juojggaj	6
Dåjmaj oajvvadásá	6
Kapihtal 3: Luotta – Ruopptot gávnna	7
Politihkalasj vuojnno juojggaj	8
Dåjmaj oajvvadásá	8
Kapihtal 4: Ráddimrievtesvuotta – Ressurssaratjástibme	8
Politihkalasj vuojnno juojggaj	9
Dåjmaj oajvvadásá	9
Kapihtal 5: Garradálkke – Digitála ájto	10
Politihkalasj vuojnno juojggaj	10
Dåjmaj oajvvadásá	10
Kapihtal 6: Sijdda – Aktisasjvuoda organisierim	11
Politihkalasj vuojnno juojggaj	12
Dåjmaj oajvvadásá	12
Kapihtal 7: Sirddem – Vuorrasabmusa rájes nuoramussaj	12
Politihkalasj vuojnno juojggaj	13
Dåjmaj oajvvadásá	13
Kapihtal 8: Æládusvuodo – Viessomlájbbe	13
Politihkalasj vuojnno juojggaj	14
Dåjmaj oajvvadásá	14
Kapihtal 9: Sjiehtadus – Aktijvuotta stáhta hárráj	15
Politihkalasj vuojnno juojggaj	15
Dåjmaj oajvvadásá	15
Kapihtal 10: Jierme njuolgadásá – Etihkka ja ulmutjahttem	16
Politihkalasj vuojnno juojggaj	16
Dåjmaj oajvvadásá	17
Politihkalasj vuojnno juojggaj	17
Dåjmaj oajvvadásá	18
Kapihtal 12: Válljim – Praktihkalasj duohtan dahkam	18

Politihkalasj vuojnno juojggaj	19
Dåjmaj oajvvadásá.....	19

Dåppe gánnå juojgga gávnna sijdav

Juojgos boahdá degu lahkavuhtan. Dat jáhtå ulmutjis ulmuttij, mujttemis hållamij, sjávodisvuodas skádnjaj. Dav guoddá dat aktisasjuohta mij ij agev máhte javladuvvat, valla mav huoman dábddå gå jiedna allán. Dat viessu vuorrasabmusa mujton, máná gulldalimen, dan bájken mij duosstu ja dan vuojnnemahtes aktijvuodan sijá gaskan gudi lidjin, gudi li ja gudi ájn galggi boahitet. Danen la juojggam ienebut gå dæssju lávllom. Dat la gási gullu, mujtto ja tjanástahka.

Dat mij álmugav guoddá, hæhttu aj álmugis guotteduvvat. Juojgos la viessum boarkkanimij tjadá, oablloma tjadá, ájgij tjadá gå ulmutja duvddelin dav ierit lanjájs gási dat gulluj. Huoman ij la dat náhkåm. Dat la vuorddám ulmuttijin, mujtojn, vuorkuduvvam báddimijn, bielle rabås luottajn, danna mav ájn buktá rággå. Dat vælggogissan dahká. Dat mij la vatteduvvam rahtjamusáj, sjávodisvuoda ja áskåldisvuoda baktu, ep máhte soajtádagáj duohkáj guodet.

Juojgos viessu gå oadtju lanján tjuojadit, gå nuorra ulmusj dav oahppá, gå hárjjánam ulmusj dav guoddá, gå dav vuorkodi arkijvajn, gå dav almodi ja gå dat gávnna ádå gæjnojt, ja gå dat iejvvi ulmuttijt siena nalta. Ij la aktak dás lanjájs aktu. Gå akta hedjun, de då iehtjáda aj hedjuni. Dåppe gánnå li tjoahken, dåppe l állesvuohta nanos. Danen galggá juojgajn barggat boahtteájggáj stuoráp gå dæssju ájnegis dago ja vihpat guhkep gå dæssju prosjevtá. Galggá liehket dakkár barggo mij dav tjoahkki mij la háddjiduvvam, suodjal dav mij la rassje ja vaddá iellemfámov vaj máhtta joarkeduvvat.

Dát pládna l dán dábdåstime milta tjáleduvvam. Juojggusa sijdda ij galga liehket sijdda dasi mij la vássám, valla æjvvalimbájkke dasi mij ájn galggá gullut, åhpaduvvat, gáhttiduvvat ja joarkeduvvat. Den springer ut av respekt for dem som har holdt ilden levende, og av ansvar for de som skal ta imot den videre. Navti ij la dát dæssju doajmmapládna, valla ájggomus stuovesvuodav vaddet dasi mij juo viessu, ja suodjalit dav mij ájn galggá ietjas jienav gávnna.

Kapihtal 1: Árran – æjvvalimbájkke

Mandáhtta

Dát dokumænnta vásstet Sámedikke diŋgomij tjielgadi ábbålasj plánav gåktu «Juoigga sijdav» ásadi ja jádedit. Valla ájggomus manná dábbelij gå háldadibmáj. Sáme dáben la árran – dállåsadjé – guovdátjin sihke birggimin ja máhtoj doalvvomin. Dánna tjáŋkanip ráduðalátjit, ja dássta liekkas vuolggá. Dán plána ulmme l biedjat jáhtuj dav dálåv mij sihkarasstá juojgga ij dæssju suodjaluvá musiedjamujtton, valla viessu vijddåsappot ja guoddá sebrudagáv.

Boarkkanime ájgge

Hásstaliddje duobddágin lip vándardime. Avta bielen muossádip gidáv gá nuorra sáme válldi árbev ruopptot stuorra fámujn. Nuppen bielen vuojnnep boares luotta gáhtu. Máhtov mij ávddåla lij árggabiejven ja árrangádden, sjaddap dálla ádå struktuvraj baktu sihkarasstet. Sæmmi báltå ájttå teknologijjalasj duohtavuohta, manna muhtema hásstali rievtesvuodajt, ja digitála approprierim jáhtelappot dáhpaduvvá gå nahkap reagierit.

Dáj hásstalusáj li aktugasj ulmutja rahtjam. Vissjalis ulmutja li aktu nådiht guoddám, álu vuosstebiekkán. Dát stratesjijja ij la desti guoddelis. Dálla l muddo ressursajt tjoahkkitjit ja stuoves organisierimav ásadit – sijdav juojggaj.

Návti plánav láchkå

Guokta dáse máhtos Dát la stivrrimdokumænnta man ulmme l buktet ávddånimev. Tjieggasit sieradip politihkalasj miela ja fágallasj tjieggiduså gaskan. Danen la dokumænnta juogeduvvam guovte dássáj ma nubbe nuppev állidahtti:

1. **Oajvvedokumænnta (Stratesjijja):** Tjuovvovasj kapihttala li mierrediddjijda tjáleduvvam. Dánna tjuorggap kártav ja mierredip makkir guovlluj galggap mannat. Giella l oanegis, stratesjijjalasj ja dájmaida hiebaduvvam. Juohkka kapihtal la sæmmi láchkáj tsieggiduvvam:
 - Duobddåga (Analijssa): Oanegis tjieggidus hásstalusáj birra.
 - **Politihkalasj vuojnno juojggaj: Prinsihppa mij mijáv stivri.**
 - Gæjnno dábbelij (dájma): Konkrehta lávke Guoradallat, Konsoliderit ja Vijdedit (GKV).
2. Tjuovvusa (Tjieggidus): Juohkka kapihttalín la stuorra fágallasj tjuovos. Danna dárkkelit tjieggip. Tjuovvusijn dárkkelit tjieggip makkir fáktå li vuodon, makkir teorijjav adnep, ja manen válilip A farra gå B. Dánna mij aj dárkkelit doajmmaanalijsav tjadádip, ja alternatijvajt ja vádájt dágástallap.

Ávttijp láchkkev oajvvedokumentav lågátjit vaj dádjat man guovlluj dat mánnå, ja átsådit tjuovvusijn vaj vuojnnå vuodustimev. Navti aktidip politihkalasj tjieggasvuodav ja fágallasj dárkkelisvuodav.

Politihkalasj vuojnno juojggaj

Kultuvralasj iesjmierredibme.

Såmedigge miejnni riektå ietjas kultuvrråárbev håldadit la dårbulasj ækto viesso demokratijjav. Juojga sijdav ásadit ij la dåssju åjn vil akta doajmma. Návti såme ietja mierredi dá bále. Ep galga desti liehket guosse iehtjama histåvrån. Galggap ietja dålåv barddit.

Kapihtal 2: Duobddága – Gåktu duobddágijit kárttip

Duobddága smálen

Sáme musihkkasuorgen li dálla edna hásstalusá. Ij la gudik goassak ávdđála ienep sámeh musihkka dagáduvvam, ja ij la gudik goassak læhkám ienebut vuojnnusin. Huoman la dát vuorbástuvvam tsieggiduvvam dakkár vuogádahkaj mij la rassje ja smáv biehkken.

Nágin gallegasj nihtaga udnásj vuogádagáv baddjen anedi: Riddu Riđđu ja bæssásjfestivála æjvvalimsajit ásadi; Sáme arkijvva histávrvá hálđat; Sáme allaskávlá áhpat. Valla dáj nihtagij gaskan ij la makkirak tjelgga tjanástahka. Ij aktak állesvuodas vássteda.

Prosjaektaekonomijja rahtjam

Gå ij aktak bargojt aktida, de suorgge gasskaággásasj tjoavddusij dájmaduvvá. Dájma ma álgaduvvi stuorra fámoj, gáhtu álu gå prosjevtaj ájgegávdđda l náhkám. Ij aktak buvte joarkket ja báhtusijit hálđadit vijddásappot. Máhtudahka mij tsieggiduvvá, gáhtu vas dagu dálkke biekkán.

Vuojnnep máhto ja ressurša gáhtu vuogádagán: Áhpaduvvam juojgge áhtsáli profesjåvnålasj apparåhtav ietjasa birra, ja tjoahkkiduvvam materiåla báhtså privåhta harddiskajda.

Dårbahip ånjkarav

Såmen ij vålilu miella jalik vaddåsa. Dat mij vålilu, la struktuvralasj mujtto. Dålåsaj aktera garrasit barggi vål bivvi. Jus ij gávnnu juoga mij tjoahkki gåjkajt, de ihkap juojgga báhtså «festivåla-sjånjnarin» våni institusjåvnålasj dårja dagi mav dårbaj sihkaraståtjit dat vijddásappot doalvoduvvá boahhte buolvvaj.

Politiikkalasj vuojnno juojggaj

Soajtådagåjs vuogådahkaj.

Såmedigge miedet dav stuorra rahtjamav majt dålåsaj kultuvrraaktera dahki, valla dættot juojga boahtteåjgge ij máhte liehket dåssju vissjalis ulmuttij duogen. Dav småjvvit la åjtton årbbedåhpåj. Dårbbu l guodet luovas tjoavddusijit ja fåssta vuogådagåjt åsadi, manna akta akterra våsstet állesvuoda åvdås.

Dåjmaj oajvvaduså

1. Guoradallat (Gåvvå baddjet)

- Akterrakårtta: Tjadådit åbbålasj guoradallamav dålåsaj sámeh musihkkasuorges

gávnatjit jur gággu li rájge vuogádagán.

- **Ressurssadille:**Guoradallat man stuorra oasse juojga suorges ruhtaduvvá báddásasj prosjæktarudáj, ja man stuorra oasse fássta doajmmarudáj ruhtaduvvá.

2. Konsolidierit (Nannit)

- **Æjvvalimsadje:** Ásadi formála "Juoiggam-forumav" gási festiválaj, arkijvaj ja áhpadusáj jádediddje tjáhkani juohkka jage plánajt ja vuorodimijt aktidittjat.
- **Sihkarasstet tsiekkimijt:** Lasedit vuododárjav dajda ájnnasamos institusjåvnåjda ma dálle gávnnuji, vaj e dárba prosjæktarudájt áhtsát madi «Sijdda» ásaduvvá.

3. Vijdedit (Låggjit)

- **Mandáhtta:** Mierredit mandáhtav dan ádå aktisasj institusjåvnåj. Mandáhta vuodon galggá liehket analijssa dassta majt ietjá aktera e gábtjá.

Kapihtal 3: Luotta – Ruopptot gávnna

Sjåvodime árbbe

Tjællárijn ja vuorkájn Tråmsån, Berlijnan ja Helsinkin li tuvsánij milta tijma juojgaj. Dá ælla dåssju jiednafijla. Da li mijá máttot luotta. Báddima majt dutke ja maneldiddje li tjuohte jagij tjadá báddim, dá li jiena ma li læhkám eksijlan.

Dille l alvos. Állo dáj materiálaj li vuorkuduvvam dakkár hámen mij bæjsstan. Ájn væráp la gá materiálav la gássjel áttjudit: Metadáhtá álu vájlluji, namá vájlluji, ja báddima li mierkkiduvvam gielaj majt ienemus sáme e dádjada. Juojgos manna ij la aktijvuohta ietjas birrasij, danna ij la makkirak sisadno.

Ruopptot boahtem

Hæhttu guokta prosessaj gaskan ieredit gá ábnnasijt ruopptot viedtjap. Akta l digitála, mij dakkavide vaddá máhttelisvuodav lagámusájda ja bájkálasj sebrudagájda gulldalittjat. Nubbe l rubbmelasj materiála máhttsam. Argumænnta «fasilitehtajt vájllup» la ájggá juo dáv prosessav ganugahtám. Juojggama sijdav ásadi luluj dáv hieredusáv gádodit. Ájggop dálkádakstivrriduvvam magasijnajt fállat ma li rijkajgasskasasj dásen.

Dekoloniserim práksisin

Gá dutke 1920-lågon báddij juojgav, de váldij máhtov ålgus sebrudagás. Dav buktet sijddaj la sæmmi gá histåvrålasj mieddemav divvot. Ij la nuoges kopijjav oadtjot. Ávdåsvástådus materiálav háldadit hæhttu sáme hállduj sirdeduvvat. Galggap ietja ietjama histåvråv

åmastit.

Politihkalasj vuojnno juojggaj

Riektá ietjas histávrráj.

Sámedikke miejnne histávrrálasj juojggabáddima li sáme álmuga aktisasj ábmudahka. Ep dáhkkida mijá máttarmáttoj jiena li álggorijka arkijvajn vuorkkiduvvam. Ulmme l ábbálasj repatrierim. Dallutjij gá rubbmelasj máhtsadibme l vejulasj, de gájbbedip dievalasj digitála bessamav ja rievtesvuodav báddimijn diedojt duollit ja háldadit.

Dåjmaj oajvvadusá

1. Guoradallat (Gávnnat)

- **Dat stuorra áhtsám:** Álgadit systematihkalasj bargov gávnnat juojggabáddimijt musiejajn ja priváhta tjoakkáldagájn.
- **Dile árvustallam:** Materiálav tjuolldet dan milta man ráhton la; makkir luotta li fusalattjat gáhtomin?

2. Nannit (Sihkarasstet)

- **Sjiehtadusá:** Dahkat sjiehtadusájt Nasjåvnålasj girjjevuorkájn ja Vuona álmukmusiejajn digitalisierimdåjma gáktuj.
- **Namma-barggo:** Ásadit barggojuohkusijt vuorrasij bájkálasj sebrudagájn ma systematihkalattjat guldali báddimij tjadá vaj máhtti jienajt identifiserit.

3. Vijddedit (Doalvvot sijddaj)

- **Repatrierimavtadahka:** Fássta avtadagáv ásadit «Juoigga sijda» vuolláj, mij barggá dæssju juridihkalasj ja praktihkalasj vidjurij repatrierima hárráj.
- **Magasijnna:** Tsieggit rubbmelasj vuorkudimsajijt Sámen ma rijkajgasskasasj gájbbádusájt állidi.

Kapihtal 4: Ráddimrievtesvuohta – Ressurssaratjástibme

Nuorra juojgge dilemma

Ájádala nuorra juojgge birra. Sån la persåvnålasj juojgav dahkam ietjas áddjáj. Juojgos gávvit gáktu l suv luonndo, suv suohttasa ja suv iellem. Gå sihtá dagov TONO:j registrierit de vájvástuvvá. Árdnik registrieri nuorra juojggevej ájnnæjgádin.

Juridihkalattjat la dát riekta Vuona lága milta. Kultuvralattjat la dát boasstot. Sáme árbbedábe milta ij nuorra juojgge aktu juojgav æjgggu. Dat gullu áddjáj aj, danen gá juojgga le ham sán. Dát vuoset vuosstebieleiv allewærálda ámastimriektá ja sáme ájádallamvuoge háldadime gaskan.

Vuona láhka vs. Sáme dábij riektá

Dájdobarggoláhka I vuododuvvam indivijdajn guovdátjin: Sán guhti duodjuj, æjgggu. Sáme riektádádjadus la relasjåvnålasj. Ámastibme I juogeduvvam duodjára ja dávvera gaskan, ja álu berraha gaskan. Dálásj lágajn ælla kategorijja dasi. Dát merkaj økonomijjalasj vahága ja gássjelis válljima sáme dájddáriida.

Dárbbo harmonisierit

Ep máhte gássjelisvuodav tjoavddet navti váj Vuona lágav hilggop. Hæhttu vuogádagájt buorebut aktidit. Dagu nammaduvvam kapihttalín 9, de oajvvat VAT(NUU) Musikklandet sierra riektákategorijjav juojggaj.

Dallutjij gá láhka rievddaduvvá, hæhttu «Juoigga sijdda» dievddet såbadalle rállav. Aktugasj ulmutja e galga aktu rahtjat rijkajgasskasasj rievtesvuoda organisasjåvnåj vuosttij.

Politihkalasj vuoijnno juojggaj

Dássádus lága ja árbbedábe gaskan

Sámedigge ij dånkkida allerijkaj jussa automatihkalattjat manná sáme dábij ávddåbælláj.

Persåvnålasj juojgga ij la sierra dájddabarggo, ájnat oasse ulmutja identitiehtas.

«Juoigga sijdda» galgá barggat vaj oadtjop juridihkalasj ja økonomijjalasj dássåsasj giehtadallamav, váj rievtesvuolta ietjas juojgav ámastit la sæmme dåsen gá rievtesvuolta ietjas gåvåv ámastit.

Dåjmaj oajvvaduså

1. Guoradallat (Dådjadit)

- **Árbbediedo guoradallam:** Sáme riektádádjadusåv duodastit juridihkalattjat, vaj mijån la vuodo gá ájggop Dájdobarggolågav rievddadit.
- **Økonomijjalasj vahága:** Merustallat «rievtesvuodaj massemav» mav sáme dájddára massi gá li TONO-vuogådagå ålggolin.

2. Nannit (Suodjalit)

- **Juridihkalasj ålggoviehkke:** Ásadit nåvkå rádevaddedievnastusåv Juoigga sijda vuolláj sjiehtadusåj ja miededimij diehti.
- **TONO-sjiehtadus:** Formalisierit aktisasjbargov hiebadittjat registrierimvuogådagájt

háldeadime hárráj ávddål gá láhka rievddaduvvá.

3. Vijdedit (Ávddánahttet)

- **Sierra rievtesvuodasládja:** Álgadit Dáiddobarggolága rievddadime láhkabargov vaj dat tjuovvu VAT(NU) Musikklandet.

Kapihtal 5: Garradálkke – Digitála ájto

Gá jiedna suoláduvvá

Miján la áddá teknologijjalasj ájtto mij árbbedábe girnov ládá. Madi barggap viettjatjit vuoras báddimijt sijddaj, de dáhpáduvvá digitála ekspárttá duohta ájgen. Dahkojierme (KI) baktu la vejulasj juojgav duodjuhit, imiterit ja manipulierit váni avtak sáme oassálasstema dagi.

Syntiehtalasj ájtto

Hásstalus la guovteásak. Ávdemusát vuojnnep «deepfakes» lassánimev, manna álgoritma ma li áhpaduvvam mijá rabás arkijvajda, buvtadi jienav mij gullunagi l almma. Ja nubbe la gá teknologijja baktu bessi sáme kultuvrav suoládit stuorra mieren. Ávddála hæhttuj vuolgget Sábmáj viettjatjit "kultuvrav", valla dálla máhtti teknologijjalasj vidnudagá viedtjat sáme kultuvrav nehtas ja dajt vuobddet vijddásappot.

Almmavuohta suodjen

Digitála væráldin, dievva syntiehtalasj sisanos majt ulmutja ælla dahkam, sjaddá almmavuohta viek ájnnasin. Ballap definisjávnnáfábmo dassta mij juojgga la, Sámeednamis sirdeduvvá Silicon Valley:ij. Nanos institusjávnná dagi mij máhttá dárkesti ja kvalitiehtav bærráigæhttjat, de ihkap dahkojierme dago, sjaddá dat mij ienemusát gullu væráldin.

Politihkalasj vuojnno juojggaj

Teknologijjalasj iesjrádálasjuohta. Sámedigge ij máhte teknologijjalasj ávddánimev ganugahttet, valla ep ájgo vuollánit. Gájbbedip KI-modellaj áhpadibme sáme ábnnasij galggá tjuovvot árabut vatteduvvam friddja miededime prinsihpav. Juojga digitála boahhteájgge galggá stivrriduvvat etihkalasj njuolgadusáj milta ma li sáme kultuvradádjadussaj vuododuvvam, ij val álgoritmajs.

Dájmaj oajvvadusá

1. Guoradallat (Riska)

- **Digitála vádáárvustallam:** Kárttit makkir rabás sáme arkijva dálla aneduvvi KI-modellaj hárijidallamij.

2. Konsolidierit (Suodjalit)

- **Sertifisierimárdnik:** Ávddánahttet digitála tjáhtjemerkev jali «sámijs duodastuvvam»-stiemmpelav mij sierat almma duojev KI-sisanos.
- **Lisensierim:** Guoradallat máhttelisvuodav rabás dáhtámasijinnajáhtulagájt stieggit ja farra fállat lisensa baktu dajda besa.

3. Vijdedit (Vájjkudit)

- **Globála lihtto:** Álgadit rijkajgasskasasj álgoálmuk lihtov KI-vidjurijda

Kapihtal 6: Sijdda – Aktisasjvuoda organisierim

Aktisasjvuoda struktuvrra Daggu vuoseduvvam 2. kapihttalín, de la suorgge viek háddjiduvvam. Vástádussan dasi ij dárbahe liehket lássá kollosav dahkat, farra doajmme sijdav organisierit – gánná aktan barggá juoggajn guovdásj suorggen.

«Juogga sijdda» galggá liehket dán sijda namma. Madi festivála, vuorká ja áhpadiminstitusjávna dájmadi operatijva bargov, de guovdásj huksá koordinierimav ja aktisasj lahtov. Sijdda ij galga dálásj akterájt buohttit, valla dievddet sajijt ma li sijáj gaskan, giehpedit sijá háldadimev ja sihkarasstet máhtto ájge milta tjoahkkiduvvá.

Guovdásj dájma: Bargo ælon

Hásstalusáj tjoavddemij diehti galggi institusjávna liehket gáktsa definieriduvvam oajvvedájma:

1. **Duodastus:** Jáddedit bargov arkijvvamateriálav sijddaj doalvvot.
2. **Máhttobáŋŋka:** Doajmmat nasjávnašasj máhttudagáj guovdátjin.
3. **Rekruttierim:** Dámadit áhpadusmannulagáv ja mentorprográmmájt.
4. **Rievesvuodaj oahttse:** Doajmmat fágallasj autoritiettan gá la sáhka lágaj birra.
5. **Vuojnnot:** Koordinierit festiválájt ja rijkajgasskasasj aktijvuodájt.
6. **Doarjjaapparátta:** Fállat viehkeve háldadimen friddja duodjáriida.
7. **Juoggamfágallasj ressurssa:** Juoggama metodihkav ávdedit duola dagu huksosuorgen.
8. **Dájdallasj laboratávrrá:** Fállá lanjáv ávddánibmáj.

Sáme stivrrim

Histávrrálasj vásádusá vuosedi fábmme definierit hæhttu liehket sáme sebrudagán. Dát merkaj stivrra manna l sáme ienepláhko ja nanos juoggamfágallasj máhtudahka. Dát ij galga liehket stáhta institusjávna sámiida, valla sáme institusjávna mav stáhtta ruhtat.

Politihkalasj vuojnno juojggaj

Institusjonála iesjrádálasjuohta. Sámedigge javllá juojga boahhteáigge ij máhte liehket ájnegis ulmutjij duogen. Sárnnop «Juoigga sijda» ásadibme I iesjmierredime rievtesvuoda duohta dahkam. Institusjávnná galggá liehket garantisstan váj máhtudahka bissu Sámen.

Dåjmaj oajvvadusá

1. Guoradallat (Gárvedit)

- **Modella tjielggidus:** Tjadádit juridihkalasj guoradallamav organisasjávnnáháme birra (sierra vuododus vs. ássudahka).
- **Dåjma gálo:** Dahkat dárkkelis guhkesáigggásasj budsjehtajt.

2. Konsolidierit (Ásadit)

- **Aspiránntaárđnik (Pílávttá):** Álgadit institusjávnná tsieggimav jagen 2026 ja virggádit 3-5 nuorra fáhkaulmutjiijt.
- **Sáme ieneplåhko** njuolgadusáj baktu mierreduvvam: Sihkarasstet stivrrimorgánajn agev la sáme ieneplåhko.

3. Oabllánit (Dåjmadit)

- **Rubbmelasj ja digitála sijdda:** Institusjávnná oajvvebájkev ásadit Sábmáj.
- **Doarjjaárđnik:** Institusjávnná ietjas vájkkudimnævojt ásadit.

Kapihtal 7: Sirddem – Vuorrasabmusa rájes nuoramussaj

Åhpadime boarkka

Dålen ettjin åhpa juojggat klássalanján. Dav oahppin gievkanbievddegáttén, gárden ja láttakjiekken. Juojgav oahppin gá oassálasstin. Dárojduhttem la dáv luondulasj doalvvomav boarkkim moatten quovlon Sámen.

Gå «gievkanbievdpedagogihkka» gáhtu, de báhtsá guorosvuota. Skávllåsystemma I gæhttjalam dav buohttit, valla juojgga I álu unneduvvam eksotlandasj oasátjin. Miján vájllu fáldadahka vuollegis sjielmájñ mij vijddát loavddá.

Miejssteroahppo systeman

Juojgos la njálmálasj árbbedáhpe mij oahppogirjiijt vuostelt. Dav hæhttu ulmutjis sirddet

ulmutijj. Daggu galggá «Juoigga sijdda» doajmmat áttjudime motávrrán gá adnuj váldá vas miejssstervuogev. Hæhttup árbe guoddijt (miejsssterijt) tjadnat njuolgga nuorra talentajda. Dáv ij máhte guodet soajtádagájda; dat gájbbet apparáhtav mij barggijt báلكkidahtta ja tjáhkanimijt organisieri.

Oahpponævo ma vájlluji

Áhpaddje áhtsáli oahpponævojt maj kvalittiehtta I dárkestuvvam. Juoigga sijdda galggá doajmmat redaksjávnnán ádå, digitála oahpponævojda. Gå vuorkkáj materiála giedaj ávdån gávnnuji, de máhttep áhpadasáv sirddet áلكkes gávssjimis tjiegnalap dádjadibmáj.

Politihkalasj vuojnno juojggaj

Rievtesvuohta rieгádime rájes, ij válljimfáhka

Sámedigge nanni rievtesvuohta ietjas kultuvra musihkalasj iednegielav oahppat la oassen rievtesvuodas áhpaddussaj. Juojgos galggá dáhkkiduvvat sierra máhttovuogádahkan. Ep dáhkkida máhtto gáhtu vuorrasamos buolvajn gå miján vájlluji vuogádagá dav duostotjit.

Dåjmaj oajvvadusá

1. Guoradallat (Gåvvå baddjet)

- **Ressurssabánŋka:** Registrierit árbbedábe tjiehpijt gudi máhtti doajmmat bagádallen.
- **Dárbboguoradallam:** Vuosedit majt áhpaddje gáduhmahtti konkrehta oahpponævojs.

2. Konsolidierit (Nannit)

- **Bagádalleprográmma:** Stipænndaárdnigav ásadit váj viddnooahppijt ja mæjssstárijt friddja oasstá.
- **Juojggam-didaktalasj værmádahka:** Fágalasj forumav ásadit musihkkapedagåvgåjda.

3. Vijddedit (Ávddånahttet)

- **Digitála juojggamskávllå:** Almodi interaktijva áhpadimlátjov.
- **Giesseakademijja:** Ásadit jahkåsasj, intensijva kursajt nuorajda.

Kapihtal 8: Åelådusvuodo – Viessomlájbbe

Åvvohålla-paradoksa

Juoigga ståhtus almulasjvuodan la guovtesuorak. Dat låpptiduvvá nasjåvnålasj symbåvllån

allaáiggálasj diliin, valla juojggij árggabiejvve l iehpesihkar. Áeládusá aktijvuodan aneduvvá juojgga álu »asstoáigggedoajmman» jali folklore, farra gá ámmát massta máhttá viessot.

Hæhttup mannat ierit dassta gá juojgga l juoga majna hiervvi, juojgga l juoga mav galggá vuorodit. Sijdda ij máhte viessot ávvudallamságajs; hættu liehket biebbmo bievde nan.

Systematikkalasj tjalmedisvuohta

Moadda nasjåvnålasj doarjjaårdniga li hiebaduvvam alleværálda musihkkastruktuvrraj. Árbbedábálasj juojggár guhti juojggá a cappella, báhtsá álu kategoridjaj álgusjbælláj. Báhtusin la tjiehpes árbbedábe guodde nággiduvvi juojgatjit lijggeæládussan. Vájlloji nævo ma máhtálulun árbbedábálasj máhtov fievrrit profesjåvnålasj prosjevtajda.

Ariednáåvddånahttem

Jus juojgga galggá liehket guoddelis ælådus, de hættu dat boahitet ierit «sáme bullaris» ja boahitet almulasj sienajda – ietjas ævtoj milta. Dat gájbbet musihkkafágalasj infrastruktuvrav: háldadiddje ja buvtadiddje gudi sjáññarav dádjadi.

Politikkalasj vuojnno juojggaj

Profesjonella værddogisvuohta

Sámedigge sárnnu juojgga l álles árvuk dájddahábme mij galggá ietjá dájddavuogij buohstahteduvvat. Ulmme l galggá liehket vejulasj juojgas viessot állesángen. Gájbbedip vájkkudimnævojt ma dâhkkidi juojga sierralágásjvuodav, ja ma dahkkijda sihkarassti sosiála rievtesvuodajt ja árvvedahte økonomijjav.

Dåjmaj oajvvadusá

1. Guoradallat (Duodastit)

- **Iellemæktoguoradallam:** Duodastit sáme musihkkárij duohta sisboahitovuodov.
- **Vuogádagáv rievddadit:** Identifiserit teknikkalasj hieredusájt Kultuvrraráde árdnigijn.

2. Nannit (Sihkarasstet)

- **Barggostipenda:** Ásadiit guhkesájge stipendajt juojggijda.
- **Mannodoarjja:** Dårjav ásadiit juojga juohkemij Sámen.

3. Vijdedit (Låggjit)

- **Eksportaprográmma:** Rahtjat juojga ávdås rijkajgasskasattjat.
- **«Stáhttajuojgge»:** Tjielgadit máhttelisvuodav ásadiittjat fássta jahkegávda virgijt tjiehpes

musihkkárijda.

Kapihtal 9: Sjehtadus – Aktijvuohta stáhta hárráj

Dokumænnta mij spellamnjuolgasájt rievddat

VAT(NUU) 2025:7 Musikklandet tjielggidusájn li Vuona oajválattja vaddám tjielggidusáv mij nanni dán doajmmaplána analijsav. Tjielggidus la sierralágásj danen gá dat duodas dálásj vájkkudimnævoapparáhtta ij vieleda juojga iesjvuodav. Stáhtta I dajna dâbdâstam ednama hæhttuji áddâsis kárttiduvvat.

Ávddâla lip dár baham argumentierit, dálá I stáhtta iesj struktuvralasj dâjmajt vágodam: institusjâvnâlasj sijdda, sierra riektádahkamus ja sierra juojggafoannda.

Nasjâvnâlasj ávdâsvásstádus

Musihkkanammasá árvvalus doajmmá degu dárkestibmen álgolt hástalusáida ma li tjielggiduvvam 2. ja 4. kapihttalijn. Gá stáhtta iesj oajvvat institusjonála sijdav ásadit, de li navti miededam stáhta bieles siján la ávdâsvásstádus infrastruktuvrav ruhtadit mij duodaj doajmmá. Prinsihppa «stáhta ruhtadibme, sáme stivrrim» dahká politihkalasj fábmodusáv váj buktá Juojga sijdav duohtan dahkat. Dát la dat sjehtadus man nali tsieggip.

Politihkalasj vuojnno juojggaj

Ávdâsvásstádusá duodastibme

Sámedigge adná VAT 2025:7 Musikklandet lâhpalasj stáhtalasj dâbdâstibmen dálásj politihkka juojga sierralágásjuodav nuppástahttá. Mijá vuojnno I dá ráde li dárbulasj divvoma vaj Vuonarijka buktá ietjas álmukrievtesvuoda vælggogisvuodajt állidit. Guoradallamij ájgge I vássám; dálá gâjbbeduvvá politihkalasj tjadádibme.

Dâjmaj oajvvadusá

1. Guoradallat (Gárvedit)

- **Gålloanalijssa:** Dahkat budsjaehttaoajvvadusáv Kultuvrradepartemænnatj VAT:a rádj milta.

2. Konsolidierit (Ásadit)

- **Tjadádijjuogos:** Nammadit barggojuohkusav manna la mandáhtta duohtan

dahkat 5 Musikklandet rappártán.

- **Politihkalasj lássim:** Sihkarasstet politihkalasj guorrasimev belludagák rastá sáme iesjmierredime hárráj bargon ávddálijguovlluj.

3. Oabllánit (Dåjmadit)

- **Juoiggamfándav duohtan dahkat:** Fándav ásadit stuoves gálldon mav Juojga sijdda háldat.

Kapihtal 10: Jierme njuolgadusá – Etihkka ja ulmutjahttem

Jåhtem duobddágin

Madi nælját kapihttalin sáhka lágajs, de la dán kapihttalin sáhka etihkas – dan birra gáktu galggap ulmutjahttet. Luondon ja sijdan li tjállemahtes njuolgadusá. Láhka biedjá binnemus gájbbádusáv, valla gá la sáhka rasjes diedojs, de hæhttu «Juoiga sijdda» doajmmat alla standárdij, sáme narmaj milta.

Sieradit bessamav

Divna ij la gájkajda. Alleværálda ájadallamvuoge «rabás bessam» vuosstebiellen, galggá Juojga sijdda doajmmat sieraduvvam bessamijn. Nágin oase li rahpasa værárdij, muhtem oase li dássju berrahij, ja ietjá oase vas li állásit stieggiduvvam ájlis árvo diehti. Dát gradierim galggá dialávgá baktu stivrriduvvat árbbedábálasj máhtoj guoddij siegen.

Etihkalasj ráde Vaj nahká dájttuolmáht háldadit, de dárba institusjåvnná etihkalasj rádev – orgádna masi vuoras juoiggamtjiehe oassálassti. Dát ráde galggá liehket institusjåvnná oamedåbdo. Sij galggi juorrulimijt mierredit ja sihkarasstet práksis ij dábij vuosstij maná. Návti sjaddá etihkka oassen bæjválasj infrastruktuvras.

Politihkalasj vuojnno juoiggaj

Luohtádus suodjalime baktu

Arkijvva masi álmuk ij luoheda, báhtsá guorrusin. Sámedigge tjuottjot Juojga sijdda galggá ietjas legitimitiehtav tsieggit dasi gá nahká bisodit tjiegosvuodajt sæmme buoragit gá nahká máhtov juogadit. Rievtesvuohtha gæhttjamav vuornnot la sæmme ájnas gá rievtesvuohtha bessat gæhttjat.

Dåjmaj oajvvadusá

1. Guoradallat (Árvustallat)

- **Sensitivitehtta-bassam:** Dálásj tjoakkáldagájt tjadádit ja identifiserit ábnnasijt ma bierriluluj suodjaluvvat.
- **Nårmaj tjoahkkim:** Kárttit bájkálasj variasjåvnåjt etihkalasj njuolgadusájn.

2. Nannit (Sihkarasstet)

- **Etihkalasj ráde:** Ásadit "Juojga etihkalasj rádev" ja dan fábmodusáv mierredit.
- **Bessam-mátrijssa:** Gradierimvuogádagáv ávddånahttet (Ruodná/visská/ruoppsis sávnå).

3. Vijdedit (Standárdav biedjat)

- **Etihkalasj bagádus:** Dahkat " Etihkalasj njuolgadusájt sáme jiednabáddimij háldadibmáj " suorggestandárdin.

Kapihtal 11: Almemáttar – Visjåvnnå 2050

Áile árbbe

Gå galggá dádjadit vijddudagáv dajs válljimijs majt dálla dahkap, de hættup gehtjadit almemáddarij ja Áilej, nuorra juojggáj jagen 2050. Áile ij iejvvi stieggiduvvam uvsajt jalik láchppum luottajt dagu dálásj buolvva iejvvi.

Gå Áile sihtá fuolkij juojgajt oahppat, de gávnna dajt sáme máhttobánkan, rájnniduvvam ja vuogas hámen. Gå ådå musihkav dahká, de iejvvi lágajt ma suv rievtesvuodajt dáhkkidi.

Vuojnnemahtes juvllaguovddo

Jagen 2050 e dávk desti giehto «Juojga sijda» birra makkirk ådås ássjen. Institusjåvnnå l sjaddam luondulasj oassen duobddágis – degu árran låvdan. Dan diehti gå válljijma sijdav organisierit jagen 2026, de la Áilen doarjja. Dájdav viessu, danen gå lip æládusvuodov dahkam.

Guhkesájjgásasj vælggogisvuohta

Dát visjåvnnå ij álliduvá iesj ietjanis. Dat gájbbet mij dálla duosstap ájádallat guhkev gå boahtte budsæhttajahkáj. Hættup dáhkkidit kultuvrav tsieggit válldá ájgev, ja vuojtto gullu Áilej.

Politihkalasj vuojnno juojggaj

Loahpádus boahtte buolvvaj

Sámedigge ietjas tjadná 25-jage perspektijvvaj bargguj juojgajn. Mierredip dáv plánav dan vissevuodan mijá mandáhtta la gasskaájjgásasj, valla árbbe l ihkálasj. Mijá ulmme l dan biejeve gá Juojga sijdda ávvut 25-jage biejeve, de galggi bágo degu «fragmentering» liehket amás bágo.

Dåjma oajvvadusá

1. Guoradallat (Árvustallat)

- **Stáhtus diedádusá juohkka vidát jage:** Stuoves árvustallama váj vuojnnep lip gus rievtes bálggá nanna.
- **Buolvas buolvvaj ruhtalåhko:** Mihttit árbbediedo gaskostimev buolvvaj gaskan.

2. Konsolidierit (Ájmon anedit)

- **Fånda tsieggim:** Barggat vaj Juojggamfoannda sjaddá iesj ruhtadiddjen.
- **Institusjåvnå tjanástahka:** Sihkarasstet Juojga sijdda lága baktu nanniduvvá institusjåvnnån.

3. Vijdedit (Globalisierit)

- **Sábme værállda guovdátjin:** Ásadi institusjåvnåv værállda ávdemus máhttoguovdátjin iemeálmugij musihka hárráj.

Kapihtal 12: Válljim – Praktihkalasj duohtan dahkam

Plánav válljimij

Ávdep kapihttala vuosedi manen Juojga sijdav dárbaht. Danen hæhttu boahtte dágástallam liehket gáktu plánav galggá duohtan dahkat. Ij la gatjálvis dárbaht gus juojgga nannusap suoddjimav, buorep gaskostimev, tjielggasap ráddimriektáv ja buorebut koordinieriduvvam infrastruktuvrav. Gatjálvis la makkir hábme máhtta dáv ávdåsvåsståduvåv guoddet.

Pråksisin li gålmmå mála. Vuostasj la iesjrådålasj institusjåvnåv åsadi manna l ietjas mandáhtta, ietjas jådedibme ja åbbålasj ávdåsvåsståduvåv sebrudagá dahkamusá ávdåv. Nubbe l ienebut ráddjiduvvam málla, manna muhtem dåjma tsieggiduvvi, ja ietjåda vas tjoavdeduvvi dålåsj festivålaj, arkijvaj, oahppobirrasij, åhpadimbirrasij ja kultuvrrainstitusjåvnåv siegen. Goalmåt la dålåsj diliin joarkket. Dåt la aj válljim, valla dalloj la válljim dibddet gælvodimev joarkket.

Vihtta suorge hæhttuji gájt tjoahken bisoduvvat: juojgge ja árbbedábålasj musihkkåra,

almodime ja ádá báddima, áhpáduš ja áhpádušme, siena ja ášadiddje, ja de arkijvva ja boarrásap báddima. Juojggama sijdda ij galga váldet bargot dajs birrasijs ma juo li juojggamav bisodam, valla nannit aktijvuodajt daj gaskan ja dievddet guorosvuodajt ma dálle állesvuodav hæssodi.

Politihkalasj vuojnno juojggaj

Tjielgga ájggomusá, duohtan dahkam lávkij milta. Sámedigge biedjá vuodon ulmme l ášadit iesjrádálásj sáme institusjávnná juojggama hárráj manna l ábbálasj ávdásvásstáduš suodjalimes, doalvvomis, dárjas ja ávddánahttemis. Jus ij la vejulasj oadtjot álles ruhtadimev dálága, de máhtta ráddjiduvvam álgadibme dáhkkiduvvat gasskabáddášasj árdnigin. Nullaalternatijvva ij la dágálasj. Juojggam boahhteájgge ij máhte sihkarasteduvvat gá ájn la háddjiduvvam.

Dájmaj oajvvadusá

1. Guoradallat (Tjielgadat)

- **Ruhtadimvuoge:** Dahki gálmma gállomodela: Ábbálasj ášadibme, ráddjiduvvam álgadibme ja nullaalternatijvva, manna tjielggasit ávddán boahá makkir dájma máhtti makkir dásen quotteduvvat.
- **Roallaráje:** Tjielggi majt Juojga sijdda iesj galggá barggat, majt dat galggá tjoavddet iehtjádij siegen, ja makkir bargo ájn galggi dálásj dájmadiddij hálton liehket.
- **Vidá suorge modælla:** Mandáhtav tjadnat tjielggasit dájmadiddijda, almodimijda, áhpádussaj, sienajda ja ášadiddijda aktan arkijvvaj, vaj institusjávnná doajmma l tjielgas práksisin.

2. Konsolidierit (Velgulattjan dahkat)

- **Oajvvegæjnno:** Ábbálasj ášadimev ávdedit plána oajvveulmmen, gá dat la ájnna modælla mij máhtta ábbálatat sebrudakdájma quoddet.
- **Rasstima modælla:** Jus vuostasj vuoron ij la vejulasj jáksát ábbálasj ruhtadimev, de ášadit unnep málav ájggeráddjiduvvam lasedibmen, ij stuoves buoháton.
- **Aktisasj barggosjiehtadusá:** Sjiehtadit vælggogissan dahkke sjiehtadusájt dálásj oassálasstij arkijva, áhpádime, ášadiddjeaktisasj bargo, buvtadiddjerála ja distribusjávnná hárráj.

3. Vijdedit (Ášadit)

- **Iesjrádálásj institusjávnná:** Ášadit Juojga sijdav sierra institusjávnnán, manna l sáme stivrrim, stuoves jádedibme ja tjielgga sebrudakdahkamus.

- **Lávkij milta ásadit:**Tsieggit dájmajt dakkár gárggán massta rievtesvuoda, arkijvva, doarjjaapparátta ja sirddem báhiti vijdes stuoredime ávddåla.
- **Gáiksáme aktisasjbarggo:**Ásadii vuostasj fássta aktisasjbarggoarienájt rijkarájáj rastá vaj Juojga sijdda ávdeduvvá sáme infrastruktuvrran, ij dåssju láttij doajmman.